

Ангел Петков

ФАНТАСТИЧНИ СУБМОТИВИ

в Мъченическият акт

на светите Перпетуа и Фелицита

Abstract: Angel Petkov, *Miraculous Submotives in the Martyrium of St Perpetua and Felicitas*.

The Martyrdom of Saints Perpetua and Felicity (*Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitatis*) recounts the final days of a group of North African Christians in the 2nd century. This narrative has been extensively studied by scholars specializing in ancient martyr literature. A notable feature of the text is the visions experienced by Perpetua and Satur while in prison. These visions are vivid and reveal divine messages through fantastic imagery. This style of writing martyrdom acts is innovative and bears similarities to the contemporary sci-fi genre. Using Arthur C. Clarke's novel 2001: A Space Odyssey as a model, we examine how classic science fiction features are reflected in the Martyrdom of Saints Perpetua and Felicity. The first feature is the high realism in the descriptions, characterized by detailed portrayals of mystical scenes and objects. The second feature is adherence to scientific knowledge. The third feature involves addressing contemporary public concerns. The fourth feature is the vast unknown, which is present in both works and prompts readers to ponder the issues and themes raised. The ancient genre of Aretology likely serves as the literary framework for the text, as it shares common elements with "The Life of Apollonius of Tyana".

Keywords: *Christian Martyrs, Early Christian Literatur, Life of Saints*

„Мъченическият акт на Перпетуа и Фелицита“¹ е разказ за последните дни на група християни от Северна Африка, осъдени по времето на имп. Септимий Север (193-211). Текстът е открит в средата на XVII в. от немския католически хуманист, историк и геог-

---

¹ Съвременното издание на текста: *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas* (намира се в: *The Acts of the Christian Martyrs: Introd., Text and Transl. by Herbert Musurillo*, Oxford University Press, 1972, pp. 106-131).

раф Лукас Холстен сред ръкописите в италианското абатство Монте Касино, което от XIV в. съхранява една от най-големите библиотеки с антична и раннохристиянска литература. Според автора, който остава анонимен, част от текста е писан собственооръчно от самата Перпетуа, а друга част – от нейния сподвижник дякон Сатур.

Този документ е обект на изследване от голяма част изследователи, работили върху древната мъченическа литература. Той представлява интерес не само от богословска гледна точка, но в него се съдържа и ценна историческа информация както за събитията, така и за културата, и традициите на различните общности, живели в онази епоха в Римската империя. Англиканският свещеник и декан на катедралата в Уорчестър, Алвин Петерсън, го представя като документ, отразяващ времето, в което християните в Северна Африка претърпяват жестоко преследване около 200-та година, и даващ сведения за жизнеността на младата, но растяща Африканска църква от онова време¹. Друг англикански свещеник, Андрю МакГавън, насочва вниманието си към хранителния режим на затворниците, откъдето прави заключения за отношенията между християните – както между тези, които са в затвора, така и на онези, които са на свобода, спрямо затворените в тъмница.² Полският историк, специалист по древна история в университета на Вроцлав Анджей Випустек, използва Мъченичеството като доказателство за тезата, че монтизмът е равносилен на магьосничеството.³ Като монтистки документ го разглежда и българският изследовател архим. Павел Стефанов.⁴ Канадският историк Брент Шоу акцентира върху силата на главната героиня в акта да се изправи срещу своето семейство, срещу Римската държава и срещу общоприетите норми⁵. Финландският историк Яако Аронен търси доказателство за това, че „Мъченичеството на Перпетуа и Фелицита“ е основен източник на Понтий за напис-

¹ A. Peterson, "Perpetua – Prisoner of Conscience", *Vigiliae Christianae* 41, 2 (1987), pp. 139-153.

² A. McGowan, "Discipline and Diet: Feeding the Martyrs in Roman Carthage", *Harvard Theological Review* 96 (2003), pp. 455-476.

³ A. Wypustek, "Magic, Montanism, Perpetua, and the Severan Persecution", *Vigiliae Christianae* 51, 3 (1997), pp. 276-297.

⁴ П. Стефанов, *Лирата на Параклита*, София: Фабер, 2012, сс. 266-277.

⁵ B.D. Shaw, *The Passion of Perpetua. PP, No. 139*, Oxford University Press, 1993, pp. 3-45.

ването на св. Киприановото житие¹. Американската протестантска авторка Джудит Перкинс представя „Мъченичеството на Перпетуа“ като раннохристиянски текст, който чрез намиране на нови източници и пътища на властта разрушава йерархичните структури, владеещи ранната Римска империя².

„Мъченичеството на Перпетуа и Фелицита“ представлява интерес дори и от гледна точка на психологията. Американският изследовател Мери Лефковиц прави психологически анализ на св. Перпетуа, за да даде обяснение на въпроса кое я мотивира да се откаже от семейството си, детето си и в крайна сметка – от живота си.³ Мари-Луиз фон Фнац прави анализ на виденията на Перпетуа, като ги тълкува като сънища според методиката на Карл Юнг.⁴ Големият интерес към Мъченическия акт на св. Перпетуа и св. Фелицита показва неговата важност в разбирането на мъченическата литература и на християнското мъченичество от първите векове като цяло. Това не е лишено от основание.

В този мъченически акт се съдържат всички елементи, които са характерни за мъченическата литература. На първо място, налице са осъдени на смърт група християни. Актът проследява техните взаимоотношения в затвора, очаквайки изпълнението на присъдата. Записани са разпитите, проведени от римските власти, при които християните показват твърдост и устояване на своята вяра⁵, подробно са разказани мъченията, на които са подложени, за да бъдат отказани от вяра им, но те предпочитат да останат верни на Христос и изтърпяват всичко⁶.

Нов елемент е отношението на главната героиня към нейния баща, който се явява като средство в ръцете на римските власти (а според самата нея – на сатаната) в опитите им да я принудят да се

¹ J. Aronen, "Indebtedness to Passio Perpetuae in Pontius' Vita Cypriani", *Vigiliae Christianae* 38, 1 (1984), pp. 67-76.

² J.B. Perkins, "The „Passion of Perpetua“: a Narrative of Empowerment", *Latomus* 53, 4 (1994), pp. 837-847.

³ M.R. Lefkowitz, "The Motivations for St. Perpetua's Martyrdom", *Journal of the American Academy of Religion* 44, 3 (1976), pp. 417-421.

⁴ Мари-Луиз фон Франц, *Мъченичеството на Перпетуа: психологическо тълкуване на нейните видения*, прев. Марина Бояджиева, София: Лере Артис, 2006.

⁵ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, 6, ed. H. Musurillo, 6, p. 114.

⁶ Пак там, 20, с. 128.

отрече от вярата си¹, който също показва твърдостта на християните, които не се огъват дори под натиск от най-близките хора.

Най-забележителният елемент в Акта обаче са виденията, които Перпетуа и осъденият с нея дякон Сатур получават в затвора след отправените към Бога молитви. Именно тези видения заемат голяма част от текста и представляват фантастични картини, чрез които героите получават отговори на въпросите, които задават към Бога², биват насочвани към размисли относно лични взаимоотношения³, получават насърчение, за да устоят на предстоящите мъчения⁴; биват утешавани и успокоявани чрез надежда в един по-добър живот, в един нов и по-съвършен свят, където смъртта няма власт⁵. Този стил на писане на мъченическите актове е нов и е основата на текстовете на следващите християнски мъченичества. В подобен стил са написани Мъченическите аткове на Монтан и Луций⁶ и на Мариан и Яков⁷, а мистични елементи присъстват и в други актове, като например в Акта на Потамиана и Василид. Мъченически убитата Потамиана довежда до познание на Христос войника Василид, който от своя страна също става мъченик⁸. Епископ Фруктуоз заедно със своите дякони Евлогий и Авгурий, след мъченическата си смърт се явяват на римския съдия, който ги осъжда на смърт и го смърят.⁹ Тези мистични елементи и чудесни картини задават белег на мъченическия акт, който може да го причисли към един особен жанр в литературата, познат днес като научна фантастика.

Преди да разгледаме субмотивите, свързани с чудеса в Мъченическия акт на светите Перпетуа и Фелицита, ще дефинираме научната фантастика като литературен жанр и ще видим какво е неговото значение в нашето съвремие, което ще ни помогне да разберем значението и влиянието, което оказват Акта на Перпетуа и Фелицита

¹ Пак там, 3, 5, сс. 108, 112.

² Пак там, 4, с. 110.

³ Пак там, 7, с. 114.

⁴ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, 10, ed. H. Musurillo, с. 118.

⁵ Пак там, 10-13, сс. 118-122.

⁶ *Passio Sanctorum Montani et Lucii*, ed. H. Musurillo, pp. 214-239.

⁷ *Passio Sanctorum Mariani et Iacobi*, ed. H. Musurillo, pp. 194-213.

⁸ *Μαρτύριον τῶν Ἁγίων Ποταμίανης καὶ Βασιλείδου*, ed. H. Musurillo, p. 134.

⁹ *Passio Sanctorum Martyrum Fruktuosi Episcopi, Auguri et Eulogi Diaconorum*, ed. H. Musurillo, p. 184.

и следващите актове, писани в този стил, върху хората от Късната античност. Като цяло за фантастични се считат онези произведения, които съдържат в повествованието си тайнствени, мистични, необясним с рационални средства елементи. Научната фантастика е подраздел в този жанр, но при него се цели максимална близост до реалността. При това в него се използват познанията, базирани на научните достижения. Писателите фантасти повдигат в творбите си въпроси, които вълнуват хората от тяхната епоха и обикновено засягат цялото човечество¹. За баща на съвременната научна фантастика се счита френският писател Жул Верн (1828-1905), който творейки във време на бум на научни и технологични открития предвижда полет на човека в космоса, дори до луната, пътешествия под водата, полет с летателен апарат, по-тежък от въздуха². И ако днес неговите творби звучат неактуални, за времето си те са изглеждали революционни. Акцентът на Жул Верн не е толкова приключението в романа, нито самото технологично достижение, което той прогнозира. Той поставя под въпрос какво влияние ще окаже върху живота на хората, как ще бъде променено обществото, когато тези технологии бъдат открити и най-вече какво би се случило ако те попаднат в недобросъвестни ръце.

Като класически модел на научно-фантастична повест ще посочим „Една одисея в космоса през 2001 година“ на американския писател фантаст Артър Кларк (1917-2008), за да определим кои са типичните белези на научната фантастика и ще видим как тези белези присъстват в Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита. Основа на тази повест е сценарий на филм, който Кларк написва по поръчка на Стенли Кубрик, който е искал да създаде филм, чиито действия се развиват на Луната³. По това време астрономите вече разполагат със снимки от първите космически апарати, изпратени до нея и това помага на писателя да бъде прецизен в описанието и да постави измислени герои и измислени събития в една реална обста-

¹ Вж. Н. Гочев, *Фантастичното през Античността*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, сс. 62-65.

² Вж. Д. Симидов, Предговор към: Верн, Ж. *От земята до Луната. Около луната*. София: Народна младеж, 1973, сс. 5-10.

³ Вж. Вл. Джейков, *Предговор към: А. Кларк, Една одисея в Космоса през 2001 година*, София: Наука и изкуство, 1987, сс. 5-7.

новка. Кларк обаче не спира само до луната, той продължава в своята повед до онова мястото, до което е достигнала научната мисъл по това време.

Първият белег на научната фантастика е реализмът в описанието. Въпреки мистичните елементи, характерни за всяко фантастично произведение, целта на фантастът е да създаде в творбата си обстановка, която да е близка до реалността, или поне до онази реалност, която е традиционно възприета от обществото и базирана върху достиженията на научно-техническата мисъл. Кларк разполага с достиженията на физиката и астрономията и в описанието на космическите обекти е прецизно точен. Също така, познавайки условията в космическото пространство, той съобразява действията на героите си с тези условия. За целта големи части от поведта съдържат описание на тези условия. Освен подробното описание на лунната повърхност¹, подробно и детайлно е описан животът в космическия кораб, който трябва да отведе героите на поведта до Сатурн, като всеки елемент има своето рационално обяснение², дори гледката, която се разкрива пред персонажа през илюминатора на кораба е показана до най-малката подробност.³ На пръв поглед тези описания нямат отношение към развитието на действието, но те са важни за цялостната картина.

Въпреки, че някои от описаните сцени от Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита изглеждат невероятни, никой не подлага на съмнение истинността на документа. Изследователят Хърбърт Мусорило се съмнява в автентичността на Мъченическият акт на св. Аполоний, който изглежда много по-логичен и реалистичен, но не се съмнява в истинността на Акта на Перпетуа и Фелицита⁴. Питър Браун също не подлага на съмнение действителното съществуване на Перпетуа, докато не твърди същото за героинята Текла от апокрифната творба „Деянния на Павел и Текла“⁵. До голяма степен за това допринася реалистичното описание на детайлите от виденията, което не оставя никакво съмнение, че получилият ги действително

¹ А. Кларк, цит. съч, сс. 47-49.

² Пак там, сс. 66-68.

³ Пак там, сс. 128-129.

⁴ Н. Musurillo, op. cit., pp. xxiv-xxvii.

⁵ П. Браун, *Тялото и обществото*, София: Агата, 2003, с. 196.

е видял всичко това. Подобно на Артър Кларк, авторът на Мъченичеството дава прецизно подробно описание на детайлите, които са описани в чудесните видения на героите. Това особено ярко се вижда в епичната схватка между Перпетуа и сатаната, представен като „грозен египтянин“. Описани са подробно не само детайлите, но и чувствата на героинята, въпреки че тази сцена не се разиграва на реалното бойно поле. Младата жена е заведена от дякон Помпоний в амфитератъра, където „останала без дъх“ е оставена на арената. Срещу нея е изправен грозният египтянин. Дрехите ѝ биват свалени и тя по мистериозен начин става мъж. Следва подробно детайлно описание на подготовката за двубоя, което е описание на подготовка на типичен за онова време гладиаторски спектакъл. Подробно е описан тренингот – сандалите, туниката и жезълът в ръката му¹. Тези описания на пръв поглед изглеждат ненужни, понеже нямат пряко отношение нито към сцената от видението, нито към събитията, към които това видение насочва в реалния свят. Но те създават у читателя жива картина и създават убеждението, че всичко това е описано от очевидец. И също както в повестта на Артър Кларк, тази невероятна сцена поражда много въпроси. Кларк кара читателите си да се замислят над проблемите, до които може да доведе овладяването на космоса и враговете, пред които може да се изправи човекът в този процес, докато Актът на светите Перпетуа и Фелицита разкрива истинския враг и истинската борба на християнина, която не се води на физическото бойно поле, а в една друга, отвъдна реалност, която е точно толкова действителна, колкото и физическата. И докато Кларк не претендира, че е летял в космоса, невероятните видения в Акта на Перпетуа и Фелицита са разказани в първо лице, което още повече засилва реализма на разказа.

Забележително е и описанието на видението на дякон Сатур, което предава удивително описание на един необятен свят². Това описание още повече се доближава до научната фантастика. Георите на Артър Кларк летят в космоса, но това пътешествие остава в рамките на физическия свят. Героите от видението на Сатур от Акта на Перпетуа и Фелицита летят, носени от духовни същества в пространство далеч по-необятно от физическия космос на Кларк. За разлика

¹ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 10, pp. 116-118.

² Пак там, 11-14, сс. 118-122.

от видението на Перпетуа, за видението на Сатур не се казва, че има символичен характер, целящо в образен вид да покаже това, което предстои. Сатур директно заявява, че показва това, което се случва след смъртта¹. И описанието е толкова детайлно и реалистично, колкото и описанието на Кларк на физическия Космос. Но за разлика от Кларк Сатур лично участва в този полет и това му позволява да предаде всичко, което вижда и усеща. В това видение героите срещат хора, преминали във вечността преди тях. Те имат възможността не само да разговарят с тях, но и до някъде стават съпричастни в техните взаимоотношения, които са продиктувани от чисто човешки слабости². Това потвърждава, че Сатур действително вижда и преживява всичко това.

Вторият белег на научната фантастика е използване на научните достижения. Придържането към достиженията на науката е белегът, който отличава научната фантастика от обикновената такава. Това има за цел да предизвика интереса у читателя към науката. Аристотел казва за атическата трагедия, че тя е средство на познанието, което помага на хората чрез съзерцание и умозаклучения да достигат до същите истини, до които достигат и философите, но по друг, трудноразбираем за обикновения човек начин³. Същото може да се каже за всеки жанр в литературата и в частност за научната фантастика. Научните факти, представени в естествените науки, често са трудноразбираеми за масовия читател. Но представени в литературно произведение, те се осмислят много по-лесно. В това отношение Артър Кларк стриктно се придържа към познатите за неговото време научни открития. Би изглеждало необичайно, ако например в творбата си той опише геоцентричен модел на вселената, който отдавна е отхвърлен от учените. Разполагайки със съвременни средства за наблюдение, използвайки информацията от космическите апарати, той не просто дава детайлно и подробно описание на космическите обекти, но това описание е съобразено с научните открития, които са приети за достоверни и доказани като такива. Това правило не е в

---

¹ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 11, p. 118. Сатур казва: „Ние умряхме, и след като свалихме плътта, се понесохме...“

² Пак там, 13, с. 122.

³ Вж. Аристотел, *За поетичното изкуство*, прев. Ал. Ничев, София: Наука и изкуство, 1975, с. 73.

сила само по отношение на науката, но и по отношение на технологиите. Изпращайки героите си в космоса, Кларк знае, че ги праща да живеят в едно безтегловно пространство за дълго време, което би се отразило неблагоприятно върху организма. И понеже е реалист, той подробно описва механизма на изкуствената гравитация, която се създава чрез въртене на външния цилиндър на космическия кораб¹.

Подобно нещо може да се каже и за Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита. По свой начин неговият автор използва научните достижения на човечеството в онова време. А тези достижения се изразяват в широко разпространените философски учения, които са били познати на християните и са били използвани от тях при обяснението на истините на християнската вяра. Климент Александрийски счита, че знанието на философите е дадено от Бог така, както Бог дава на юдеите Стария Завет, и това с една и съща цел – да доведе хората до познание за Себе Си. Философското познание е слово от Бог към езичниците, докато Стария Завет е слово от Бог към юдеите.² Кападокийските отци използват понятийния апарат и логика на Аристотел, за да дадат обяснение на Божествената троица.³ И ако за нашето съвремие античната философия звучи сложно и трудноразбираемо, не така стоят нещата за хората от античния свят.

В Акта на светите Перпетуа и Фелицита е представена идея, че паралелно на физическия свят съществува един друг свят, който е над физическия и по някакъв начин го контролира. Във виденията си Перпетуа преживява събития, които очевидно не се случват във физическия свят, но по някакъв начин те са свързани с него. За героите на Акта именно тези събития са реалните, а случващото се на физическата арена е тяхна проекция. Това разбиране е показано още след първото видение, което идва в отговор на молитвата на Перпетуа, в която тя пита Бог дали ще излязат живи от затвора или ще умрат мъченически. Във всеки един елемент от него героите разпознават определен аспект от това, което предстои да им се случи – ще

¹ А. Кларк, цит. съч., с. 75.

² Вж. Л. Тенекеджиев, *Богословската мисъл през първите три века, том II: Учението на Църквата в богословската мисъл от края на II век до средата на III век*, София: Добротолюбие, 2008, с. 64-70; Г. Флоровски, *Източните отци от IV век*, прев. Сл. Янакиева, София: Тавор, 1992, с. 67.

³ Срв. И. Христов, „Понятията същност и ипостас в 38 писмо на св. Василий Велики“, *Архив по средновековна философия и култура IV* (1994), сс. 31-42.

бъдат подложени на мъки, ще бъдат заплашвани, вярата им ще бъде подлагана на съмнения, но в крайна сметка те ще излязат победители и ще бъдат възнаградени от Бога. Перпетуа вижда стълба, която води към Небето, но по нея дебнат опасности – в подножието ѝ има страшен дракон, от двете ѝ страни има смъртоносни оръжия. Всичко това се проектира във физическия свят като страдания и изпитания, които героите ще преодолеят по техния път към Бога.¹

Учението, че отвъд физическия свят съществува друг, реален свят, чиято проекция е физическият, е развито в платоническата традиция. Тя учи, че преди светът на осезаемите и физически неща стои „светът на идеите“. За всяко нещо във физическия свят съществува схващана единствено с ума идея. Над света на променящи се, разрушаващи се физически вещи, съществува свят на вечни идеи. Сетивните неща са свързани с техните прототипни същности, но пред очите на хората е издигната стена, която не позволява на материалното да се съедини с идеалното.² За героите на Акта на Перпетуа и Фелицита тази стена се повдига и те получават възможността да погледнат в света на идеите, да видят прототипа на случващото се в материалния свят и така да осмислят по различен начин мъките и страданията, на които предстои да бъдат подложени заради вярата. И ако за съвременния читател, който е свикнал с идеите на научната мисъл на нашето време, това представяне на всемира изглежда странно и невероятно, то за читателя от античността, за който учението на Платон е нещо близко и познато, текстът на Мъченичеството би се възприел като нещо обичайно.

Следващият белег на научно-фантастичната творба, който можем да посочим, е повдигането на наболели глобални въпроси, които вълнуват обществото. Авторът на научна фантастика не се задоволява само с използване на научните открития в повествованието. Той продължава като коментира как тези открития ще се отразят върху човечеството. Често писателите фантасти правят мрачни прогнози за бъдещето и по този начин предупреждават за опасностите, които крие технологичното развитие. Артър Кларк живее и твори във време, когато Студената война е в разгара си. Когато пише своята

¹ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 4, p. 110.

² Вж. В. Пеев, *Християнство и философия – проблемът на сътрудничеството*, София: Абагар, 2012, с. 130.

космическа одисея тук-що е започнало овладяването на космоса и естествено възниква въпросът дали това ще се използва за военни или мирни цели. В повестта „Една одисея в космоса през 2001“ този проблем е само загатнат, но е доразвит в продължението „2061: Одисея втора“. Независимо от това, че краят на надпреварата във въоръжаването тогава все още не се вижда, Кларк изразява надежда, че с напредъка на познаването на космоса и използването му за доброто на човечеството ще помири двата враждуващи лагера. Той насочва погледа си и към един друг конфликт, а именно между човека и изкуствения интелект, изразявайки мнение, че, ако машините поемат нещата в свои ръце, положението за хората може да стане опасно.

По същия начин наболели въпроси, които вълнуват хората от античния свят, виждаме в Мъченическия акт на светите Перпетуа и Фелицита. Питър Браун представя това общество като безпомощно пред смъртта дори и от най-бедстващите страни от третия свят. След II в., когато Римската империя е преживяла своя най-голям разцвет, средната продължителност на живота е около 25-30 години. Само четирима от сто мъже и още по-малко жени доживяват 50 години. Това е общество, разпокъсано от смъртта.¹ В такава обстановка е нормално хората да се вълнуват от въпросите, свързани със смъртта и живота. В езическата религия на смъртта се гледа като на нещо страшно. Царството на Хадес, наречен от римляните Плутон, който според гръко-римския пантеон е владетел на подземното царство, е израз на най-големите страхове на хората. Легендата за Орфей, който слиза при Хадес, за да върне любимата си Евридика в света на живите, е ясен израз на безнадеждността, която хората изпитват пред лицето на смъртта². Актът на светите Перпетуа и Фелицита показва едно различно лице на смъртта. Героите не само че не се страхуват от нея, но очакват с трепет и вълнение да се преселят в отвъдното царство при Бога. Робинята Фелицита, която влиза в затвора бременна в осмия месец, прави всичко възможно да предизвика преждевременно раждане, за да умре мъченически заедно с групата.³

Описание на живота след смъртта дава дякон Сатур в своето

¹ Вж. П. Браун, *Тялото и обществото*, с. 25-26.

² Вж. П. Кърджилев, *Старогръцки митове и легенди*, т. II, София: Изток-Запад, с. 98-104.

³ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 15, p. 122.

видение, за което ясно е казано, че не представлява символична сцена, а е реален мистичен поглед на героя на мъченичеството в отвъдния свят. Той описва блаженото състояние на човека, освободен от физическото тяло, полета в отвъдното пространство, красивите градини, жилищата на отминалите преди тях, с които дори имаха възможност да разговарят.¹ Това описание коренно променя представата за смъртта, която хората имат от езическите религии.

Друг важен въпрос, който Мъченичеството на светите Перпетуа и Фелицита повдига, е отношението на Бог към човека и мястото на човека в Божия промисъл. Светът през II в. познава епическите творби на Омир², в които хората са поставени в подчинено положение спрямо боговете и служат за задоволяване на техните капризи или стават жертви на борбите и интригите между тях. Коренно различна представа дава Акта на Перпетуа и Фелицита. Още в първото видение главната героиня вижда Бог като овчар, който ѝ подава да пие мляко и се обръща към нея с „дъще Моя“.³ Това поставя отношенията между Бога и човека на различно ниво. Човекът е показан като дете на Бога, към което Той изпитва чувство на любов.

Така подобно на Артър Кларк Мъченичеството на светите Перпетуа и Фелицита използва описания на мистични сцени и картини, за да повдигне въпроси, които вълнуват обществото. Кларк обаче загатва за един въпрос в творбата си, който можем да кажем, че е най-важния в нея. Още в първата част той описва история, случила в зората на праисторията и чрез нея подлага на съмнение теорията за еволюцията и произхода на видовете, според която в продължение на дълъг период от време маймуната е еволюирала до днешния човек. Кларк се съмнява дали такъв процес е възможен без намеса на някаква висша сила. Именно тази висша сила, която според него е създала човека, е червената ниша в повестта и към нея се стремят неговите герои. Той не говори директно за Бог, но индиректно насочва читателите си към размишление относно Неговото съществуване. Актът на светите Перпетуа и Фелицита не подлага на съмнение съ-

¹ Пак там, 11-13, сс. 118-120.

² В Мъченическият акт на св. Пионий и другите с него презвитер Пионий изнася реч на пазара в Смирна, в която цитира омировата творба Одисея. Вж. Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Πιονίου τοῦ Πρεσβυτέρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, 4, ed. H. Musurillo, p. 138.

³ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 4, p. 110.

ществуването на Бога. Вярата в Бог или богове е нещо естествено за античния свят. Тук въпросът е Кой е истинният Бог и какво е Неговото отношение към хората, на който Актът дава ясен и категоричен отговор.

И така стигаме до последния белег на научно-фантастичната творба, а именно наличие на необятна неизвестност. Артър Кларк завежда героите си до познатите граници на научните достижения за неговото време, които се простират до спътниците на Сатурн. Последната част на повестта е коренно различна от предходните. Тук липсват познатите описания и научни разсъждения. В един момент сякаш Кларк обърква читателя си, който започва да се пита, какво, всъщност, се случва? На пръв поглед финалът на „Една одисея в космоса през 2001 година“ е лишен от смисъл и здрава логика, което изглежда нетипично за писател-фантаст като Артър Кларк. В действителност обаче Кларк постига целта си като кара читателят да си задава въпроси. Той е честен и признава, че от един момент нататък не разполага с отговори и достатъчно познания. И всичко, което би дал като обяснение в последната част, би било плод на фантазията му, но не и истина. За това той рязко сменя строгия научен обяснителен стил с тайнствен, мистичен и необясним. Главният въпрос, който остава открит, е кой или какво превърна едно диво същество в цивилизован човек? Дали това не е някаква висша сила, създала целия всемир? И какво тази сила иска от хората? Кларк е обяснил на читателите си това, което е трябвало да обясни и в един момент ги оставя да размишляват, за да стигнат до отговорите.

Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита завършва с описание на епичната смърт на героите. Особено драматично е описана смъртта на св. Перпетуа. Тя насочва меча, държан от трепещата ръка на гладиатора, който е изпратен на арената, за да доубие оцелелите след зрелището с дивите зверове, към гърлото си¹. Този човек, който вероятно хладнокръвно е убил стотици хора, в един момент се оказва безсилен да убие една млада и крехка жена. Перпетуа смело се изправя пред лицето на смъртта и с готовност преминава в онзи свършен свят, за който бе подготвяна чрез виденията. Нейната смърт не е финална сцена в мъченичеството. Във финалната сцена се

---

¹ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, ed. H. Musurillo, 21, p. 130.

припомня стълбата до Небето от първото видение¹. Дяконът Сатур, който първи напуска физическия свят, се изкачва до върха, обръща се назад и казва на Перпетуа, че я очаква и я предупреждава да внимава. Перпетуа тръгва нагоре по стълбата, последвана от останалите, по пътя към нов живот в един нов свят.² Точно както героите на Артър Кларк напускат познатата Слънчева система и се отзовават в пространство, където познатите физически закони не важат. За това ново пространство се знае малко. Завесата не е повдигната напълно, във видението на Сатур героите се докосват до новия свят, но не им се позволява да преминат през една затворена врата, зад която се намират жилищата на техните преминали преди тях близки³. Какво има зад нея – засега остава тайна. Така както „Една одисея в космоса през 2001 година“ на Артър Кларк завършва с въпроса „Какво има отвъд познатата звездна система и изобщо отвъд познатия свят“, така и Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита завършва с въпроса „Какво има отвъд границата на живота?“ Това е въпрос, над който читателите са призовани към размисъл.

По времето на имп. Септимий Север се появява нов жанр в античната литература – ареталогията. Тя представлява описание на живота на добродетелна личност, която по някакъв начин е свързана с някой бог или богове.⁴ Според руският учен Йосиф Тронски тя е в основата на житиеписната и агиографска литература⁵. Светослав Риболов застъпва тезата, че на нея се базира и мъченическата книжнина в древната църква, като е променена идейната основа⁶. Най-разпространена ареталогия е твобрата „Животът на Аполоний Тиански“, написано от Флавий Филострат по поръчка на съпругата на Септимий Север Юлия Домна. Въпреки, че тя съдържа много елементи, които могат да бъдат определени като фантастични, като цяло тя не може да бъде определена като фантастика. Николай Гочев я определя като

¹ Пак там, 4, с. 110.

² Пак там, 21, с. 130.

³ Пак там, 13, с. 122.

⁴ Вж. Б. Богданов, А. Николова, *Античната литература*, София: Отворено общество, 1996, с. 208.

⁵ Вж. И.М. Тронски, *История на античната литература*, прев. Г. Михайлов, София: Наука и изкуство, 1965, с. 266.

⁶ Вж. Св. Риболов, „Мъченическата книжнина в древната църква“, *Богословска мисъл* 2-4 (2009), с. 61.

окултна литература, като посочва следните аргументи. На първо място авторът Флавий Филострат не претендира, че историята е истинска, той признава, че пише неща, които е прочел в записките на друг, който от своя страна е чул тези истории от трети. На второ място, главният белег според Гочев на окултното е наличието на тайнствено знание, до което не всеки има достъп. Главният герой Аполоний Тиански трябва да спечели доверието на индийските монаси, за да му предадат знание, което ще му помогне, за да придобие невероятни способности¹. От тук следва, че всички чудеса, които героят на творбата върши, като изцеления и възкресения на мъртви, се базират на окултно познание. Това прави ареталогията коренно различна от мъченическата литература и в частност Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита. Но появата на този жанр има своя принос в християнската книжнина. И това е демитологизирането. Ако епосът и трагедиите по един или друг начин използват митологични мотиви, то в ареталогии те липсват. Аполоний Тиански е представен като чудотворец, притежаващ божествени качества, който препоръчва принасяне на жертви на боговете и връщане към елинското благочестие, но неговият образ не е митологизиран, в творбата липсват митовете². Това е обща черта с мъченическите актове и дава основание да се счита, че именно ареталогии са модела на християнската мъченическа литература. Въпреки мистичните елементи в някои от тях, те не са митологизирани, както при Филострат е налице отказ от митологията. Тези мистични елементи обаче доближават мъченическият акт повече до съвременната научна фантастика, отколкото до античната ареталогия.

Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита поставя нов етап в развитието на мъченическата книжнина в древната църква. Още в самото начало е казано, че той е написан не просто, за да послужи като насърчение и пример и за отдаване слава на Бога, а за да послужи като назидание за хората от идните векове.³ С тези думи съставителят на Акта⁴ директно дава заявка, че изготвя нещо,

¹ Вж. Н. Гочев, *Фантастичното през Античността*, с. 120.

² Пак там, с. 120.

³ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, 1, ed. H. Musurillo, p. 106.

⁴ Предполага се, че Актът е писан директно от Перпетуа и Сатур, които в първо лице разказват виденията и преживяванията си, но по-късно редактор, останал

което ще има своята значимост в бъдеще, въпреки че неговите съвременници вероятно няма да разберат¹. Също така днес не винаги научно-фантастичните творби остават разбрани. Често строгите научни елементи звучат много сухо, а предупрежденията, които авторът отправя за бъдещето, изглеждат прекалено далечни и нямащи връзка с дребните житейски проблеми. Трябва да минат години, за да се осъзнае значимостта на написаното. Мъченичеството на светиите Перпетуа и Фелицита е документ, който по значимост надминава своето време. Въпросите, които повдига, са актуални и днес. Хората винаги са се вълнували и ще се вълнуват от проблемите за смъртта и отвъдното. И това е така защото смъртта е неотменна част от човешкото битие и хората непрестанно се сблъскват с нея. В същото време научното познание не е достигнало до нейните тайни, сякаш Бог преднамерено се повдига завесата пред нея. Човекът полетя в космоса, стъпи на луната, изобрети нечувани технологии, но смъртта продължава да бъде загадка. Актуален остава и въпросът за смисъла на живота, който е пряко свързан със смъртта. В това отношение Мъченическият акт на светите Перпетуа и Фелицита предлага поглед в отвъдното и прави това със същите средства, с които си служи много векове по-късно съвременната научна фантастика.

анонимен, но вероятно съвременник и очевидец на описаните събития е допълнил въведение и финалните сцени – вж. Н. Musurillo, *Op. cit.*, pp. xxv-xxvi.

¹ *Passio Sanctorum Acta Perpetuae et Felicitas*, 1, ed. Н. Musurillo, 21, p. 106.